

Tóth Károly

MICHELANGELO A MŰTEREMBEN

ÚJ FORRÁS PÓR BERTALAN 1912 KÖRÜLI FESTMÉNYEINEK
ELŐKÉPEIHEZ

A 2011 szeptemberében, a budapesti Nyolcak kiállítás zárása után rendezett konferencia számos tanulsággal szolgált a többéves előkészítő munka tudományos eredményeinek bemutatásával. Az ülészak egyik, többszörösen visszatérő kérdése a monumentális kompozíciók kivitelezésére vállalkozó Kernstok Károly és Pór Bertalan 1910 után megjelenő „klasszicizáló” stílusának forrása és előképei voltak. Forrásközléssel ehhez a problémához szeretnék egy új „szempontot” nyújtani. Tokai Gábor előadásában főként Pór Bertalan nagyméretű, figurális kompozíciónak művészettörténeti előképeiről beszélt. Munkahipotézisként azt a több korabeli kritikus által is emlegetett állítást fogalmazta meg, miszerint Pór vizuális előképei az itáliai reneszánsz nagy mesteréhez, Michelangelóhoz vezethetők vissza. Véleményem szerint az alább közölt két Tornyai János levél ezt igazolja azáltal, hogy kimondja: 1912 nyarán Pór műtermében valóban Michelangelo-reprodukciók sorakoztak a falon.

A hódmezővásárhelyi művészkör szervezője, Tornyai János (1869–1936) egyik hosszabb fővárosi tartózkodása idején került az új műterembe. A néhány hónappal korábban alapított Művészek Majolika és Agyagipar Telepe ügyében kereste fel régi barátját és támogatóját, a szobrász Kallós Edét, hogy közösen anyagi támogatás kérjenek Nemes Marcell műgyűjtőtől és Lukács György volt kultuszminisztertől. A *Juss* festője így Kallósnál, a nem sokkal azelőtt átadott Százados úti művésztelepen is megfordult, s ekkor látogathatott át a Nyolcak tagjaként ismertté vált Pór Bertalanhoz. Ott lévő képeiről kritikusan fogalmazott később régi ismerősének, Lyka Károlynak írott két levelében. (A második levél csak félig, datálás nélkül maradt fenn Lyka hagyatékában, de témája miatt egyértelműen erre az időszakra vonatkozik.) Tornyai a falra kiakasztott reprodukciók közül épp a Sixtus-kápolna Jeremiás próféta alakját nevezi meg, amely feltehetően nem közvetlen előzménye egyik Pór műnek sem.

A Nyolcak kutatása és értelmezése számára e forrás további következtetések kiinduló pontjául szolgálhat, miért és milyen célok mentén vált szükségessé, fontossá Pór (vagy Kernstok) számára, hogy a csoport fellépése utáni években műveik méretével, fizikai dimenziójával és művészettörténeti beágyazottságával új keretek közé helyezték a Budapest központú magyar modernizmust és saját munkásságukat.

1.

OSZK Kézirattár, F 65/632/16

Tornyai János levele Lyka Károlyhoz (1912. augusztus 4.)

Vasárnap

Kedves barátom!¹

Bocsáss meg, hogy még a legszükségesebb pihenésedben is elég vakmerő vagyok megzavarni. Tudom, hogy nagyon jó lelkű vagy s Én és az Úristen a legjobb lelkekre rakja a legtöbb terhet.

Én irtózatos módon elfoglalt vagyok a „nyavalya” gyárunkkal,² olyannira, hogy még egy nagyon kedves, aranyos jó barátom, Piroska István³ halálos ágyához sem mehettam el. Nem juthattam el a temetésére sem s csak tegnap voltam odaát az özvegy édes Anyja kérésére Csongrádon, hogy a képeit egy kicsikét rendezzük s majdan – valami úton-módon eladhassuk.

A jó öreg Szent Férfiú, Mednyánszky⁴ barátunk bezzeg el tudott hozzá menni kétszer is Bécsből is. 1) halálos ágyához, 2) a temetésire Ő végtelenül szerette ezt a fiatal poéta-piktort ezt iránta mindig bebizonyította.

Nem tudom Neked úgy leírni, amint kellene hogy mennyire szükséges volna, üdvös volna itt a te támogatásod.

Piszok magyar Ugaron – Szentesen – Csongrádon – stb. a szegény és nagy műveltségű és ritka bájos lelkű édes Anyjának „oda kell dobni, ami szent, az ebeknek” a rőfögő dzscentri-disznóknak 5-20 frtért a legjobb képeket, ha te valahogy nem segíthetsz. (Így is csak egyet-kettőt!)

Tudom, hogy Pesten még annyit se lehetne árulni belőlük.

Ráemlékezem, hogy milyen Kedvesen törődtél Te mindig nemcsak az élőkkel; hanem különösen a Magyar Butaság megölte halottakkal: pl. jó Bélával⁵ is, akiknél szintén tegnap voltam Szentesen.

¹ Lyka Károly (1869-1967) művészettörténész, ebben az időszakban a *Művészet* című lap főszerkesztője. Tornyai Jánossal 1903-ban került kapcsolatba, akkor képet kért tőle a lap számára. 1905 áprilisában – húsvétkor – látogatott Hódmezővásárhelyre felesége társaságában, ahol megismerkedett a helyi művész kör tagjaival. Ez követően rendszeresen levelezett a festővel, aki fontosabb kérdésekben mindig kikérte a véleményét. Lyka 1905-ös látogatásáról ld.: Lyka Károly: *Vándorlásaim a művészet körül*. Budapest, 1970. 310-312.

² A hódmezővásárhelyi Művészek Majolika- és Agyagipar Telepét 1912-ben alapította több helyi képzőművész és vállalkozó. Tornyai 1913 nyaráig vett részt aktívan a szervezésben. Erről, és Nemes Marcell támogatásáról lásd: Tóth Károly: *Nemes Marcell és Hódmezővásárhely. Nemes Marcell, a műgyűjtő mecénás*. Szerk. Németh István – Radványi Orsolya. Budapest, 2011. 88-92.

³ Piroska István (1886-1912) csongrádi festőművész. Mednyánszky László egyik védence, felfedezettje. Vélhetően Justh Zsigmond szentetornyai birtokán találkoztak. 1912-ben hosszas betegség után elhunyt. Mednyánszky László betegágyánál meglátogatta, részt vett temetésén is. Erről ld.: Markója Csilla: *Egy másik Mednyánszky*. Budapest, 2008. 46.

⁴ Mednyánszky László (1851-1919) festőművész. Tornyai János személyesen is jól ismerte, 1911. októberi, a Művészházban rendezett kiállításán saját maga vezette körbe az általa is nagyon tisztelt idős mestert.

⁵ Ismeretlen személy, szentesi lakos.

Abban reménykedek, Kedves jó Carlóm,⁶ hogy a Művészetben minden aggály nélkül közölhetnél pl. az arcképét és pár jó képét (én írván hozzá a megírandót!?)⁷ avval aztán lehetne – vidéki lapok, főispán stb. révén – valamit csinálni...

Abban is reménykedek, hogy – ősszel Te is, Mednyánszky is – Pestre kerülven, a jó öreg⁸ majd szebben tudja mindezeket neked beadni, mint én.

—

Úgy-e reményt nyújthatok Nevedben az édes anyjának, akinek bizony, – mint ez annyi sok esetben áll, – anyagilag is sokba került a fia művészete, – nem is számítván arra, (az erkölcsire), hogy az a legkevesebb, (rehabilitálja a világ előtt az ő és a fia művészi munkálkodását) amit úgy juttathatnánk Neki, – végzetlenül jól esnék anyai szívének...

—

Remélem, Kedves barátom, hogy az aranyos kis „Nagylány” Zergicke,⁹ azóta elfejtette a pesti gyöngélkedést, és hogy nagyon egészséges és ti nagyon vígak vagytok.

Köszönöm a szíves megemlékezést, Többet nem is tudok írni; – mivel még a rendesnél is sokkal butább vagyok. És megrokkant! Agyonhajszolom én magamat, idő nap előtt, ha a magam sok baján kívül még a másokéval is törődöm. (Itt nem Piroskáékat értem; de az élőket és viczkáندozókat és önzőket!)

Kézcsók, üdvözlés és mély baráti kézszorítás (sok-sok!) Mindhármótok részére, felosztva

Tornyai János

Hódmező.¹⁰ 912. aug. 4.

Ha esetleg megtehetvén – annak idején,¹¹ – s lejöhetnél (úgy, mint Szentese) – Csongrádra – Vásárhelyre, láthatnál itt, ez utadban igazán szép és becsületes dolgokat. Pl. Piroskától, Endre Bélától,¹² (aki nagyon sokat és nagyon szépeket dolgozik mostanában s aki szintén kiállítást rendez; mivel hogy „muszáj” neki, – sőt – - - akármilyen hihetetlen is előtted, Mária is megvétkezik sokszor olyan dolgot, hogy elámulunk rajta s a milyet soha nem fábríkálnak a modern-vészek;

mert:

Mindent kölcsön lehet venni Mich. Angelótól,¹³ Massacciótól,¹⁴ Gauguin-Cézanne-

⁶ Carlo: Lyka Károly ismert megszólítása, Tornyai nagyon sok levelében ezt használja.

⁷ Sem képek, sem cikk nem jelent meg a *Művészetben* Piroksa Jánosról.

⁸ Mednyánszky László ismert beceneve.

⁹ Tóth Jerne (később Moll Szilárdné). Lyka Károly felesége, Minich Ida első, Tóth László festőművésszel kötött házasságából született lánya.

¹⁰ Hódmezővásárhely, Tornyai szülővárosa, lakhelye ebben az időben.

¹¹ Lyka Károly első alkalommal 1905 áprilisában látogatott Hódmezővásárhelyre.

¹² Endre Béla (1870-1928) festő, a hódmezővásárhelyi művészkör másik fontos szervezője, Tornyai János közeli barátja.

tól¹⁵, csak egyet nem a Nagy érzést, a szent hevületet. Ezt nem tudja pótolni a fene-nagy tudománnyal és készséggel a nagy francia - táncmester Rodin¹⁶ Ur, s ezt osztja magából - szinte öntudatlanul - Bartolome!¹⁷

Ezt nem tudják a magyar intellektuell-táncmesterek: Pórberci,¹⁸ sőt Justh¹⁹-Kernstok fővezér²⁰ barátunk sem. Hol van az akaratlanul elementáris erővel kibuggyanó érzés? A közvetlenül belőlük fakadó?

2.

OSZK Kézirattár, F 65/632/33

Tornyai János levéltöredéke Lyka Károlyhoz

[...]

Fent voltam tegnapelőtt Kallósnál²¹ - gyárügyben, - s mivel a Pórberci²² aranykalitkája szintén a művész - Pomper Funebrés²³-Állami-Méntelep²⁴ egyik épülete, s mivel Kernstok már régen hangoztatja előttem, hogy - ha hitvallásuk rejtekszentélyébe bé akarok hatolni (amint pdg akartam!) Keressem fel Pórberci főalchimistát, - - ebben, az utamban megtevém s kimentem Berci szentélyébe.

¹³ Michelangelo Buonarroti (1475-1564), az itáliai késő reneszánsz kiemelkedő mestere.

¹⁴ Masaccio (1401-1428) festő, a kora reneszánsz fal- és táblakép festészet kiemelkedő alakja.

¹⁵ Paul Gauguin (1848-1903) festő. Paul Cézanne (1839-1906) festő, Tornyai János legkedveltebb festője, nevének említése gyakori leveleiben, naplójegyzeteiben, elméleti fejtegetéseiben.

¹⁶ Auguste Rodin (1840-1917) szobrász, a modern európai szobrászat egyik jelentős mestere.

¹⁷ Feltehetően utalás Bartolomé Esteban Murillo (1617-1682) spanyol barokk festőre.

¹⁸ Pór Bertalan (1880-1964) magyar festő, a Nyolcak csoport tagja, ebben az időszakban a főváros által alapított Százados úti művésztelep tagja.

¹⁹ Feltehetően utalás Justh Gyula (1850-1917) függetlenségi párti politikusra, a képviselőház korábbi elnökére, aki ebben az időszakban a Függetlenségi és 48-as Párt mellett a polgári radikálisokkal is együtt politizált például általános a választójog kérdésében. Testvérét, Justh Zsigmondot Tornyai ismerte személyesen, a párizsi tanulmányút megtételére is ő biztatta. Kernstokkal való együtt emlegetése vélhetően összefügg a festő ismert politikai nézeteivel.

²⁰ Kernstok Károly (1870-1940) festő, közéleti személyiség, a Nyolcak csoport, „vezére”, Tornyai több írásában is „Kernstokék” néven emlegeti a Nyolcakat. Személyéről legutóbb lásd: *Idegenben*. Szerk. Bardoly István, Markója Csilla. *Enigma*, 18. no. 65. 2010.

²¹ Kallós Ede (1866-1950) szobrász. Hódmezővásárhelyen született, 1903-ban szülővárosa főterén állították fel Kossuth-szobrát. Alapító résztvevője a Művészek Majolika és Agyagipar Telepének. Tornyai vele együtt kereste fel Nemes Marcell műgyűjtőt és Lukács György politikust, hogy legyenek részvényesei a gyárnak.

²² Pór Bertalan.

²³ Francia: Pompes funèbres - gyászpompa, illetve temetkezési vállalat.

²⁴ Utalás a Százados úti művésztelepre, ahová mind Kallós, mind Pór Bertalan, a fővárostól kapott műterembe beköltözhetett.

„Kívül igen, de belül nem” Mich.Angolós alakjai után ítélve, kellett, hogy megtaláljam műterme falán a szent és a szomorú Angelo Mester²⁵ néhány dolgait. Pl. ott gubbasztott (dupla szomorúsággal!) a falon Jeremiás próféta.²⁶

Kérdem a mestertől: Mi ebben a szép?

Nézett rám mosolyogva és fölénnyel, mint afféle mucsai bácsira, - hogy még ezt se tudom, - piktör létemre, s emlegetett vonal-ritmust-vezetést, egységet mi veszett-fenét.

De ami a legszebb, ami megkülönbözteti minden mai művész produktumon túl? - kérdém könyörtelenül - -

Kövéredni kezdő Berci Mester²⁷ izzadt (az igaz, hogy meleg is volt!) de semmi komolyabb tartalmú elmélkedés nem létesülhetett köztünk.

Hát meg mondom én: (szólék)

Az a véghetetlen nagy érzés, amely, mint a Dante Poklában,²⁸ megremegetti a levegőt, kavarja, hajladoztatja az alakokat a fixturban, - mint szélzúgás a nádat, - ez a monumentális érzés - ez ebben a szép. Ez volt meg Cézanne-ban is, - noha hiányzott belőle a Mich.Ang.²⁹ és Remb.³⁰ temperamentuma, - de mert volt előtte a Piktúra. Ez a szép a munkáikban. És ezt az egyet nem sikerül nekünk Moderneknek tőlük kölcsönkérni vagy elcsempészni és ezért logikus és döglött a Piktúránk.

És ezt nem látta meg benzúrverő³¹ vitéz Világi Bölönyi Úr³² a Cézanneról írt elmés - szemes okos írásában - a Céz.³³ művészetéről. Vegyelemzi lombikban; de a lélek elillan a keze és műszerei alól...

!!! És erről fog Tornyai Jankó legközelebb könyvet írni és a dologban akar Lyka Karló barátjától tanácsot kérni a kiadásra vonatkozólag (Singer és Wolfner).³⁴ Egyidejűleg németre is lefordítani. stb. stb. stb.

Impresszionizmus, naturalizmus, jelenizmus -futurizmus - 8izmus - kubizmus -fenezmus³⁵ dacára a Művészet örök idők óta és időtlen időkhig egy szép mese kell,

²⁵ Michelangelo Buonarroti, ld. fentebb.

²⁶ Michelangelo Jeremiás próféta alakja a vatikáni Sixtus-kápolna mennyezetfreskóján jelenik meg.

²⁷ Pór Bertalan.

²⁸ Dante Alighieri (1265-1321) költő, író, legfontosabb műve a *Pokol*. Tornyai egyik legkedvesebb olvasmánya volt, többször több fordításban is olvasta.

²⁹ Michelangelo Buonarroti

³⁰ Rembrandt, Harmenszoon van Rijn (1606-1669) festő és grafikus.

³¹ Utalás Benzúr Gyula (1844-1920) festőre a Képzőművészeti Főiskola Mesteriskolájának vezetőjére, aki ebben az időszakban a modern törekvések mellett elkötelezett művészek és műkritikusok számára az akadémikus konzervativizmust jelentette.

³² Bölöni György (1882-1959) író, műkritikus, a modern festészeti törekvések egyik legfontosabb pártfogója a hazai sajtóban. 1902-től a *Magyarország* c. lap párizsi tudósítója volt. Cézanne-ról írott tanulmánya *A Ház* hasábjain jelent meg, Tornyai olvasta. Ld.: Bölöni György: Cézanne. *A Ház*, 4. 1911. 305-308.

³³ Cézanne

³⁴ Singer és Wolfner nyomdai és könyvkiadó vállalat, Wolfner József tulajdona. A Lyka Károly által szerkesztett *Művészet* folyóirat is náluk jelent meg.

hogy legyen a hétköznapi nyavalyákban elfáradt emberiségnek s az tud legszebben mesélni, aki legszebben érez, akinek legkönnyörtelenebbül a fantáziája. A többi csak mesterség.

- 1.) Az asszír haldokló oroszlán³⁶ szebb, mint a Laska csoport³⁷
- 2.) A firemeisante – Cso a Ád. Év. Kiűzetés³⁸ szebb, mint az Athéni Iskola³⁹
- 3.) A Barth. Badende Frauja⁴⁰ szebb, mint a Penseur.⁴¹
- 4.) A Mári⁴² Piktúrája szebb, mint a Budavár visszafoglalása⁴³
- ? ? ?

Még egyszer százszor bocsánat Carlókám.

Szeretettel ölel
invalidus Jankó!

[a margón két sorban, függőlegesen]

Ezért nagyobb (sokkal nagyobb!) Mednyánszky Mészölynél,⁴⁴ sőt Szinnyeinel,⁴⁵ mely legutóbbinak a legutolsó – dázár – kiállítása durva, parasztos döcögés (zenéhez, poézishez nem értő magy. dzsenti) zökkenés. Színekben is.

³⁵ Jelenizmus, 8izmus, fenezmus – vélhetően mindhárom Tornyai egyéni szóalkotása.

³⁶ A Haldokló oroszlán reliefciklus, Kr. e. 645 körül, Assur-bán-apli asszír király ninivei palotáját díszítette. A mai Észak-Irakkól kerültek a 19. század folyamán a londoni British Museumba, vélhetően ezeket ismerte Tornyai reprodukciókról.

³⁷ Laska-csoport: talán Lascaux-i paleolitikus barlangfestmény-együttes.

³⁸ Masaccio *Ádám és Éva kiűzetése a Paradicsomból* freskója a firenzei Santa Maria delle Carmine templomból.

³⁹ Raffaello: *Az Athéni Iskola*. A vatikáni Stanzák egyik freskója.

⁴⁰ Német: Fürdő nő.

⁴¹ Francia: Gondolkodó. Utalás Auguste Rodin *Gondolkodó* című szobrára.

⁴² Kovács Mária, Mári (1883–1977) hódmezővásárhelyi festőnő. Tornyai János cselédnek vette maga mellé a fiatal parasztlányt, ám 1911-től festeni kezdett. Tornyai kiállította külön teremben saját, a Művészházban rendezett tárlatán 1911 októberében. A festő meggyőződésévé vált, hogy segíteni kell Mári művészetének kibontakoztatását és hogy abban olyan primitív, formálatlan őserő rejlik, melynek értékeit be kell mutatni a világnak.

⁴³ Benczúr Gyula: *Budavár visszavétele* (1896) című képe, amely akkor a Szépművészeti Múzeum reprezentatív darabja volt, a magyar történelmi festészet kiemelkedő alkotása.

⁴⁴ Mészöly Géza (1844–1887) festő, a magyar tájképfestészet kiemelkedő alakja.

⁴⁵ Helyesen: Szinyei. Szinyei Merse Pál (1840–1920) festő, ebben az időszakban a budapesti Képzőművészeti Főiskola tanára.